

Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2013. – Вип. X. – С. 205-211.

УДК 001(477)(092)+351.853(477.43)

І. О. Старенький

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Співпраця Івана Огієнка з Пилипом Клименком та Юхимом Сіцінським в галузі охорони пам'яток на Поділлі в період Української революції

У статті розповідається про співпрацю Івана Огієнка з відомими пам'яткоохоронцями Пилипом Клименком та Юхимом Сіцінським в період його перебування на Поділлі на посаді ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету та Головноуповноваженого уряду УНР.

Ключові слова і словосполучення: охорона пам'яток, Поділля, Іван Огієнко, Пилип Клименко, Юхим Сіцінський, Подільське церковне історико-археологічне товариство, Кам'янець-Подільський державний український університет.

Надзвичайно плідним для Поділля в галузі охорони пам'яток старовини був період Української революції. Це було пов'язано, насамперед, з отриманням Кам'янцем-Подільським статусу тимчасового державного центру, відкриттям Кам'янець-Подільського державного українського університету та приїздом на Поділля значної кількості видатних вчених, громадських, освітніх та культурних діячів.

Величезний внесок у справу охорони історико-культурної спадщини Поділля здійснили Іван Огієнко, Пилип Клименко та Юхим Сіцінський, між якими зав'язалися тісні ділові та дружні відносини.

Внесок у дослідження поставленої проблеми здійснили О. М. Завальнюк[14; 15; 16], В. П. Ляхоцький [17; 18], В. С. Прокопчук[20], І. О. Старенький [21; 22] та ін. Проте комплексно цього питання дослідники не торкалися.

Пилип Клименко прибув до Кам'янця-Подільського 1918 року. 30 грудня 1918 року Іван Огієнко призначає його екстраординарним професором Кам'янець-Подільського державного українського університету (далі – К-ПДУУ) по кафедрі історії [9, арк. 10-11]. Згідно протоколу комісії з розподілу професорів за розрядами 23 травня 1919 року, він займав посаду декана історико-філологічного факультету, на яку був призначений Іваном Івановичем Огієнком 5 лютого того ж року [19, с. 43].

Вже 1919 року за ініціативою Пилипа Клименка та ректора К-ПДУУ Івана Огієнка було створено Архівну комісію, обов'язком якої було фахове упорядкування архівів університету, а також установ Кам'янця-Подільського та Поділля, започаткувавши таким чином збереження архівних фондів та колекцій, які залишилися без власників. До складу цієї комісії увійшов також Юхим Сіцінський[14, с. 405-409].

31 липня відбулося засідання Архівної комісії, на якому було «складено протест проти нищення архівів» і призначено наступне засідання на 4 серпня [18, с. 229]. Цього дня на засіданні Комісії було висловлено думку про заборону нищення або продажу архівних матеріалів. При цьому визнавалося необхідним створення територіальних архівних комісій [11, арк. 138-138зв.]. Таким комісіям надавалося б право відбирати цінні для науки матеріали з архівів різних установ і передавати їх до архівосховищ. На засіданні було заслухано доповіді Юхима Сіцінського та Леона Б'ялковського про архівну справу в Росії та Західній Європі. На основі доповідей Комісія за активної участі Пилипа Клименка, Юхима

Січінськогота при підтримці Івана Огієнка виробила звернення до товариша міністра народної освіти Н. Я. Григорієва та проект закону «Про державну охорону пам'яток старовини і мистецтва». Цим законопроектом передбачалося заснування губернських архівних комісій, вилучення з крамниць міста поданих на продаж документів з подальшим розслідуванням і визначення їх походження та місця зберігання, підготовки архіваріусів шляхом створення вищої археографічної школи [11, арк. 138-138зв.].

У вересні 1919 року Петро Холодний та Пилип Клименко звернулися до міністра ісповідань Івана Огієнка з листом, в якому просили «його зробити розпорядження, щоб пани-отці оповістили населення про заховання всяких книжок, документів, картинта інших старовинних речей, які мають велику цінність та узагалі вживали всякі законні заходи щодо охорони культурно-історичних пам'яток у залишених панських маєтках або розграбованих селянами» [3, арк. 1]. У відповідь на звернення 3 жовтня 1919 року згідно розпорядження міністра ісповідань до духовних консисторій був направлений циркуляр, в якому пропонувалося «зробити через благочинних розпорядження місцевому духовенству, аби ним було вжито заходів щодо старовинних речей і взагалі культурно-історичних пам'яток у залишених панських маєтках або ж пограбованих селянами; між іншим пропонувати духовенству звернутися до селянства з відозвою про заховання в цілості всяких книжок, картин, документів і т. ін.» [3, арк. 2].

Одночасно за ініціативою Пилипа Клименка та Івана Огієнка почалося активне збереження архівів і бібліотек ліквідованих установ та покинутих шляхетських маєтків шляхом їх передачі освітнім закладам, головним чином К-ПДУУ.

19 вересня 1919 року наказом Пилипа Клименка, як голови Відділу охорони пам'яток старовини та мистецтва в складі Міністерства народної освіти, передбачалося архіви скасованих установ, а саме дворянського депутатського зібрання, жандармського управління, губерніального статистичного комітету при губерніальному правлінні, а також бібліотек цих

установ передати до Кам'янець-Подільського державного українського університету[11, арк. 78].

Що стосується жандармського архіву, то про його передачу К-ПДУУ прохав також Розпорядчий комітет Кам'янець-Подільської громадської бібліотеки, адже на час перебування архіву там не було пристосованих приміщень [12, арк. 8].

Після ревізії будинку архіву Губернського правління в Кам'янці-Подільському на вулиці Довгій, його стан було визнано незадовільним і порушено питання про передачу архіву К-ПДУУ або ж ремонту наявного приміщення [11, арк. 107, 112].

П. В. Клименко звертався до І. І. Огієнка, який на той час обіймав посаду Головноуповноваженого уряду УНР на Поділлі, наголошуючи на необхідності «всі архіви та архівні матеріали, перебуваючи в найбільш загрожуєчому стані перевезти до архіву б. Губерніального правління, а військові архіви – до Кам'янецької фортеці» [7, арк. 8; 18, с. 240]. Невдовзі було видано розпорядження перевезти архів губернатора та його канцелярії до будинку колишнього Губернського архіву, виділивши на ці потреби необхідні кошти [8, арк. 5; 18, с. 240]. Відділ охорони пам'яток старовини та мистецтва провів обстеження наявних там матеріалів і знову звернувся до Івана Огієнка. В листі наголошувалося на необхідності проведення ремонтних робіт, які частково можна було профінансувати за рахунок продажу статистичних матеріалів перепису 1897 р., «уже використаних і визнаних комісією за науково безвартостні». Продаж 400 пудів документів мав дати 20000-40000 крб. для ремонту даху й стін. Зазначалося також, що ця акція до певної міри призупинить і «потаємне купування науково цінних матеріалів, якому спричиняється головне паперовий голод» [5, арк. 126; 18, с. 240-241].

Актуальною проблемою було створення архіву в фортеці в Кам'янці-Подільському, до справи організації якого активно долучилися І. І. Огієнко, П. В. Клименко та Ю. Й. Сіцінський. Такий крок забезпечував як збереження

архівної спадщини, так і цінної архітектурної пам'ятки. Проект створення архіву в Кам'янець-Подільській фортеці було розроблено не пізніше жовтня 1919 року, про що ми дізнаємося із записки голови культурно-освітньої управи Генштабу УНР Миколи Лорченка [4, арк. 112-112зв.]. На засіданні Комітету при Головноуповноваженому уряду УНР 2 січня 1920 було прийнято рішення: «Принципово ухвалено, що належить докласти всіх старань для збереження архівних цінностей у фортеці» [4, арк. 110 зв.]. На початок 1920 року було розроблено кошторис та проект штатів архіву у фортеці: архіваріус (оклад 19200 гривень на рік), його помічник (16800 гр.), діловод (13200 гр.), старший сторож (6000 гр.), два сторожі (по 5400 гр.). Окрім цього одноразово «на канцелярію» виділялося 40000 гр., з яких 10000 мало бути використано на перевезення, облаштування та впорядкування архівних матеріалів [4, арк. 113; 6, арк. 32зв.; 8, арк. 15зв.]. Дещо пізніше для архіву було затверджене фінансування в розмірі 170 400гр. на півроку [4, арк. 115]. Проте в умовах гіперінфляції така сума невдовзі стала мізерною. Це змусило Товариство охорони пам'яток старовини просити в уряді 1 000000 гривень: по 500000 на перевезення і упорядкування архівів та видання журналу «Українська старовина» [4, арк. 145; 6, арк. 36зв., 37зв., 42зв.; 8, арк. 19зв., 21зв., 22зв., 26] (майже 29000 гр. передбачалося виділити скарбнику Товариства, члену Подільського церковного історико-археологічного комітету С. С. Дложевському для розподілу на перевезення кам'янецьких архівів [4, арк. 117-117зв.; 6, арк. 47]). Але Міністерство фінансів виділило лише 300000, що суттєво загальмувало справу створення архіву [4, арк. 162].

Справа утворення архіву в Кам'янці-Подільському була нагальною, адже після від'їзду з міста різних міністерств, інституцій та військових частин залишився колосальний обсяг цінних архівних матеріалів. Так, архів Міністерства ісповідань знаходився в Археологічному музеї, яким керував Юхим Сіцінський, Міністерства праці – в Кам'янець-Подільському державному українському університеті [8, арк. 3]. Крім того Микола Лорченко просив в Івана Огієнка допомоги в охороні 7000 пудів

архівних матеріалів, які залишилися в місті після різних військових частин [8, арк. 4].

Проте справа створення архіву гальмувалася не лише відсутністю достатньої кількості коштів, а й суперечностями між самими пам'яткоохоронцями. Так, Пилип Клименко писав до Івана Огієнка, що Товариству охорони пам'яток старовини виділили 300000 гривень, з яких 75000 отримав Юхим Сіцінський, а решту голова культурно-освітньої управи Генерального Штабу УНР Микола Лорченко, який «не є членом Товариства і у фортеці нічого не охоронив, навпаки утварь та ікони з тамошньої церкви зникли, вона стоїть пустою і в ній роблять вправи польські бойскаути». П. В. Клименко вимагав, щоб М. І. Лорченко повернув Товариству отримані кошти [8, арк. 6]. 2 липня 1920 року І. І. Огієнко звернувся до нього з вимогою надати пояснення [8, арк. 7].

Врешті перманентна нестача коштів та суперечності в середовищі фахівців з охорони пам'яток старовини призвели до того, що архів у кам'янецькій фортеці так і не був створений.

Активно в галузі охорони пам'яток старовини Іван Огієнко співпрацював з Юхимом Йосиповичем Сіцінським.

Про їх активну співпрацю може свідчити той факт, що 21 січня 1919 року Рада міністрів УНР призначила Подільському церковному історико-археологічному товариству, яке очолював Ю. Й. Сіцінський щорічну допомогу в розмірі 5 000 крб. У пояснювальній записці Іван Іванович Огієнко зазначав: «Товариство у значній мірі поширило рамки діяльності того Комітету [Подільського єпархіального історико-статистичного комітету. – Авт.], упорядкувало чудовий музей церковної старовини нашого Поділля, улаштувало при ньому бібліотеку зі значною кількістю надзвичайно рідкісних книжок і зібрало багато матеріалів для висвітлення церковно-релігійного та загально-громадського життя Поділля і його давно минулого» [2, арк. 3-3зв.; 9, арк. 85-86]. Отже, саме Іван Огієнко виступив головним

ініціатором призначення грошової допомоги для Подільського церковного історико-археологічного товариства.

19 лютого 1919 року наказом Міністерства народної освіти УНР Юхима Йосиповича було призначено приват-доцентом кафедри церковної археології Кам'янець-Подільського державного українського університету [10, арк. 22].

Активно Іван Огієнко та Юхим Сіцінський співпрацювали в напрямку перетворення бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету на провідний заклад охорони пам'яток друку та письма.

Саме Юхим Йосипович одним з першим відгукнувся на заклик ректора К-ПДУУ пожертвувати для університетської книгозбірні книги, передавши від Подільського церковного історико-археологічного товариства 39 стародруків, 30 томів «Актів, изданных Виленской Археографической комиссией» та 30 книг «різного змісту» [13, с. 7].

Спочатку Юхим Сіцінський був помічником бібліотекаря Івана Сливки, а пізніше – головою Бібліотечної комісії, яка була створена 24 жовтня 1918 року розпорядженням ректора І. І. Огієнка для упорядкування, каталогізації літератури, вироблення нормативних документів щодо зберігання та користування фондами. До її завдань входили:

«а) установлення способу придбання книг та журналів, який стверджується правилами Університету;

б) стежити за пильністю і правильністю ведення... каталогів і списків;

в) пильнування дійсної й своєчасної доставки замовлених книжок;

г) знешкодження дефектів;

д) установлення способу установки книжок по шафам та їх каталогів;

е) установлення кращих правил видачі та повернення назад книжок;

є) взагалі все те, що стосується власне до ученої частини бібліотеки»

[17, с. 92].

21 січня 1919 року рішенням Ради професорів за № 48 були ухвалені «Правила бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету» з 6 розділів, які містили норми щодо збереження книг, відповідальності за друковані видання під час користування ними [17, с. 92]. Безумовно, що активну участь у розробці «Правил» взяв Юхим Сіцинський.

За розпорядженням ректора К-ПДУУ І. І. Огієнка виокремлено відділи стародруків і періодики, виокремлено неупорядковані дублети і триплети, здійснювалась оправка книг. Також було заведено алфавітний покажчик до систематичного каталогу в читальному залі, причому діяла система трьох каталогів: порядкового хронологічного, систематичного за спеціальностями, алфавітного [17, с. 95]. Можемо припустити, що діяльну участь у роботі взяв Ю. Й. Сіцинський, який вже мав чималий досвід по організації та роботі бібліотеки Подільського церковного історико-археологічного комітету.

З метою вивчення історії українського мистецтва при Кам'янець-Подільському державному українському університеті був створений навчальний кабінет мистецтв, який фактично перетворився на музей. 26 грудня 1919 року Іван Огієнко доручив знавцю музейної справи Юхиму Сіцинському систематизувати нумізматичну колекцію, яку придбали в колекціонера Казимира Пуласького (2253 монети). Юхим Йосипович уклав «Хронологічний список речей (експонатів), що поступають до кабінету мистецтва Кам'янець-Подільського університету», який складався з трьох книг, фіксував детальну інформацію про назви експонатів, їх походження, дату надходження, кількість, вік. Першу книгу інвентарного опису було заведено 1919 року. Вона розпочиналася описом нумізматичної колекції, придбаної в Казимира Пуласького (до її складу входили здебільшого срібні польські, пруські, литовські монети XII-XVIII ст.). Досить повно в кількісному відношенні були представлені давньоримські та давньогрецькі монети. Колекція містила й різноманітні нагороди, зокрема польські медалі з XIV ст., відзнаки епох Наполеона Бонапарта, Олександра I та ін. (всього 46 одиниць). У другій книзі зафіксовані «дарунки Миколи Олексійовича

Хитькова» – 118 монет польської та російської чеканки XVIII – початку XIX ст., а також 9 предметів китайського походження, речі етнографічного та культового характеру. У другій та на початку третьої книги опису зроблено аналіз нумізматичної колекції Івана Огієнка, яка складалася з бельгійських, російських, швейцарських, фінських, болгарських, австрійських, пруських, французьких, англійських, румунських, італійських, китайських, бразильських, індійських, японських монет XVIII-XIX ст. (всього 228 одиниць). Загалом на кінець 1919 року в кабінеті мистецтв було 2619 експонатів [23, с. 113-114].

Згодом Ю. Й. Сіцінський став завідувати кабінетом мистецтв, в якому на кінець 1920 року в налічувалося 3274 експонати [24, с. 86; 14, с. 408-409; 16, с. 64]. 10 вересня 1920 року в університеті було видано постанову, згідно якої «можна вважати університетську церкву за музей, перенести туди кабінет мистецтв» [1, арк. 4].

Отже, співпраця Івана Огієнка з Пилипом Клименком та Юхимом Сіцінським в галузі охорони пам'яток старовини на Поділлі в період Української революції була багатогранною та всеохоплюючою і включала в себе піклування про пам'ятки архітектури, друку, письма, архівні документи та ін. Саме вони були ініціаторами та промоутерами збереження пам'яток старовини, які в буремний період були залишені напризволяще та знаходилися під загрозою знищення. З їхньої ініціативи створювалися різні пам'яткоохоронні організації. Проте в складних фінансових та суспільно-політичних умовах не все із задуманого вдалося втілити знаним пам'яткоохоронцям.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р-582. – Оп. 1. – Спр. 114. – 4 арк.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 89. – 3 арк.

3. ЦДАВО. – Ф. 1072. – Оп. 1. – Спр. 37. – 5 арк.
4. ЦДАВО. – Ф. 1131. – Оп. 1. – Спр. 2. – 296 арк.
5. ЦДАВО. – Ф. 1131. – Оп. 1. – Спр. 6. – 292 арк.
6. ЦДАВО. – Ф. 1131. – Оп. 1. – Спр. 8. – 59 арк.
7. ЦДАВО. – Ф. 1131. – Оп. 1. – Спр. 9. – 57 арк.
8. ЦДАВО. – Ф. 1131. – Оп. 1. – Спр. 46. – 21 арк.
9. ЦДАВО. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 182. – 120 арк.
10. ЦДАВО. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 187. – 92 арк.
11. ЦДАВО. – Ф. 3689. – Оп. 1. – Спр. 14. – 189 арк.
12. ЦДАВО. – Ф. 3689. – Оп. 1. – Спр. 17. – 38 арк.
13. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету // Свято Поділля. – 1918. – 22 жовт. – С. 7-8.
14. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: основні результати діяльності / О. М. Завальнюк // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. – С. 398-409.
15. Завальнюк О. М. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – Т. 10. – С. 289-299.
16. Завальнюк О. М. Ю. Й. Сіцинський і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) / О. М. Завальнюк // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. – Хмельницький: Поділля, 1994. – С. 62-64.
17. Ляхоцький В.П. Книга творить людину... (сторінки з літопису заснування університетської бібліотеки в Кам'янці-Подільському) / В. П. Ляхоцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Кам.-

- Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. – С. 88-99. – (Серія «Бібліотекознавство. Книгознавство», вип. 1).
18. Ляхоцький В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові... / В. П. Ляхоцький. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2000. – 664 с.
19. Петров М. Б. П. В. Клименко – історик краю / М. Б. Петров // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. – Хмельницький: Поділля, 1994. – С. 43-44.
20. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 284 с.
21. Старенький І. О. Пам'яткоохоронна діяльність І. І. Огієнка на Поділлі / І. О. Старенький // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. – Вип. ІХ. – С. 178-185.
22. Старенький І. О. Пам'яткоохоронна діяльність П. В. Клименка на Поділлі в 1918-1920 роках / І. О. Старенький // Праці Центру пам'яткознавства: зб. наук. пр. – К.: Центр пам'яткознавства, 2012. – Вип. 21. – С. 186-194.
23. Телячий Ю. В. Ю. Й. Сіцінський і кабінет мистецтв Кам'янець-Подільського державного українського університету / Ю. В. Телячий // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: зб. наук. пр. за підсумками ІІІ міжн. наук.-практ. конф. «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків». – Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г., 2010. – С. 113-115.
24. Трембіцький А. М. Є. Й. Сіцінський – організатор краєзнавчого руху і регіональних досліджень / А. М. Трембіцький // Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – С. 76-102.

*The article describes the collaboration of Ivan
Ivanovich Ohienko with P. Klimenko and Y. Sitsinsky for future during his stay on the
territory of Kamenets-Podolsk
Ukrainian State University and Holovno upovnovazhenoho UNR government.*

Keywords and phrases: protection of monuments, skirts, I. Ohienko,
P. Klimenko, Y. Sitsinsky, Podolsk Church History and Archaeological Society,
Kamenets Ukrainian State University.